

УДК 37.017:061.22(477.43/44)«18/19»(045)

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2025.2.6>**Мар'яна КЕРАСЮК**

кандидат історичних наук, доцент,

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

maryana10leskiv@gmail.com

ORCID: 0009-0009-9690-3725

Людмила МАТЮШКО

кандидат історичних наук, доцент,

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», liuda_

matiushko@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5274-689X

**НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА
«ПРОСВІТА» НАПРИКІНЦІ ХІХ– НА ПОЧ. ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті досліджено національно-виховну діяльність товариства «Просвіта» в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Проаналізовано форми та засоби, за допомогою яких здійснювалося національне виховання населення в умовах колоніального тиску з боку Російської та Австро-Угорської імперій. Особливу увагу приділено таким напрямкам діяльності товариства, як створення читалень, розвиток театрального руху, організації освітніх курсів, видавничих справ, а також формування мережі культурно-просвітницьких осередків у містах і селах. Визначено роль української інтелігенції, вчителів та духовенства у поширенні просвітницьких ідей.

Розкрито значення просвітницького руху для формування національної свідомості, збереження мови, культури, історичної пам'яті українського народу. Здійснено порівняльний аналіз діяльності «Просвіти» у Західній і Східній Україні з урахуванням різних політичних умов.

Питання формування національної свідомості засобами культурно-просвітницької роботи набуває особливої актуальності й у сучасному контексті – в умовах реформування освіти, загострення інформаційної війни, загроз втрати національної єдності. Саме тому вивчення історичного досвіду діяльності «Просвіти» є важливим для переосмислення ефективних практик національного виховання, що можуть бути адаптовані до реалій сьогодення.

Доведено, що «Просвіта» стала не лише освітньою, а й суспільно-політичною силою, яка підготувала ґрунт для майбутнього українського державотворення. Отримані результати дозволяють глибше зрозуміти потенціал громадянських ініціатив у процесі національного виховання, що є актуальним і в сучасному контексті українського суспільства.

Ключові слова: Товариство «Просвіта», національне виховання, українська інтелігенція, культурне відродження, національна свідомість, читальні, освітній рух, історична пам'ять.

**Mariana KERASIUK. LIUDMYLA MATIUSHKO. NATIONAL EDUCATION
IN THE ACTIVITIES OF “PROSVITA” AT THE END OF THE 19TH–
EARLY 20TH CENTURY**

The article explores the national educational activities of the “Prosvita” society in Ukraine at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. The study analyzes the forms and means by which national upbringing was implemented under the conditions of colonial pressure from the Russian and Austro-Hungarian Empires. Particular attention is paid to key areas of the society's activity, such as the establishment of reading rooms, the development of theatrical movements, the organization of educational courses, publishing initiatives, and the creation of a network of cultural and educational centers in cities and villages. The role of the Ukrainian intelligentsia, educators, and clergy in spreading enlightenment ideas is emphasized.

The importance of the “Prosvita” movement in shaping national consciousness, preserving language, culture, and historical memory of the Ukrainian people is revealed. A comparative analysis of “Prosvita's” activity in Western and Eastern Ukraine is carried out, taking into account different political contexts.

The issue of forming national consciousness through cultural and educational work is of particular relevance in the modern context – amid educational reforms, intensified information warfare, and threats to national unity. Therefore, the study of the historical experience of “Prosvita's” activity is important for rethinking effective practices of national education that can be adapted to current realities.

It is proved that “Prosvita” became not only an educational but also a socio-political force that prepared the ground for future Ukrainian statehood. The findings allow for a deeper understanding of the potential of civic initiatives in the process of national education, which remains relevant in today's Ukrainian society.

Key words: “Prosvita” Society, national education, Ukrainian intelligentsia, cultural revival, national consciousness, reading rooms, educational movement, historical memory.

Постановка проблеми. Кінець XIX–початок XX століття став періодом активного формування національної самосвідомості українського народу в умовах бездержавності та асиміляційної політики з боку імперських урядів. Однією з ключових форм самоорганізації української громади стали товариства «Просвіта», які виконували важливу місію національного виховання, поширення освіти, популяризації української мови, культури й історії серед широких верств населення.

Однак у сучасній педагогічній науці наявна недостатня систематизація та осмислення саме виховної діяльності «Просвіти» як механізму формування національної ідентичності. Більшість досліджень зосереджується на культурно-просвітницькому чи організаційному аспекті діяльності цих товариств, залишаючи поза увагою їхній вплив на світоглядне становлення молоді, формування громадянської свідомості, утвердження патріотичних цінностей.

Отже, актуальною є наукова потреба вивчення цілей, змісту, форм і засобів національного виховання у діяльності «Просвіти» в означений період як складової частини історико-педагогічного процесу. Це дозволить глибше осмислити виховний потенціал громадських ініціатив та перенести цінний історичний досвід у сучасну освітню практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження діяльності товариства «Просвіта» як чинника національного виховання українського народу стали невіддільною частиною історико-педагогічної науки. Наукові публікації з цієї тематики охоплюють широкий спектр питань: від інституційної організації «Просвіти» до аналізу окремих форм культурно-виховної роботи, що мали істотний вплив на формування національної ідентичності. Серед таких праць варто виокремити ґрунтовні студії О.Германа [2], В.Глаголюка, Ж.Ковби [4], Н.Кунанець, В.Пашука В. [8], І.Рудянина, А.Середяка [12], М.Чепіль [14] та ін. Усі розглянуті джерела підтверджують, що виховання було ядром діяльності «Просвіти», незалежно від форми реалізації – друку, бібліотек, культури, релігії чи громадської роботи. Праці подають модель цілісного національного виховання, заснованого на самоорганізації, історичній пам'яті, мові, книжці та особистому прикладі.

Метою статті є комплексне дослідження змісту, форм і засобів національного виховання, реалізованих у діяльності товариства «Просвіта» наприкінці XIX – на початку XX століття, з метою з'ясування їх ролі у формуванні української національної ідентичності,

розвитку громадянської свідомості та збереженні культурної самобутності українського народу в умовах бездержавності.

Методи дослідження. Описовий, науково-історичний, проблемний і логічний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Виникнення Товариства «Просвіта» у 1868 році у Львові було закономірною відповіддю на потреби українського населення Австро-Угорщини, зокрема Галичини, у збереженні своєї національної ідентичності. «Просвіта» виникла за ініціативи інтелігенції, в основному – вчителів, священників, адвокатів. Першим головою став Анатоль Вахнянин, відомий композитор і громадський діяч. Ідеологічною основою діяльності товариства стала концепція просвіти народу через мову, книгу, театр, освіту – тобто системне культурно-національне виховання. Програма майбутньої праці «Просвіти» була коротко сформульована у виступі студента Андрія Січинського: «Кожний народ, що хоче добитися самостійності, мусить передусім дбати про те, щоби нижчі верстви суспільності, народні маси піднесли до того ступеню просвіти, щоб ця народна маса почула себе членом народного організму, відчула своє горожанське й національне достоїнство й узнала потребу існування нації як окремишньої народної індивідуальності, бо ніхто інший, а маса народу є підставою усього» [1].

У другій половині XIX–на початку XX століття українське населення Західної України зазнавало систематичного національного та культурного утиску. Заборонялася рідна мова, занепадала культура, а рівень неписьменності серед українців сягав близько 75 %. За таких умов товариство «Просвіта» зосередило свою діяльність переважно на сільському населенні, як найменш охопленому культурно-освітніми процесами. Одним із головних напрямів стало створення сільських та міських читалень з бібліотеками, а в міських осередках – також книжкових крамниць.

І вже з 1880-х років товариство перейшло до активного створення читалень невеликих осередків, де місцеве населення мало змогу читати україномовні книги, слухати лекції, обговорювати суспільні теми. 1874 року у члени «Просвіти» було прийнято першу читальню (с. Денисів, нині село Козівського району Тернопільської області). 1875 р. в с. Бортники (нині село Жидачівського р-ну Львів. обл.) засновано першу філію т-ва (1891 їх було 5 – у Тернополі, Коломиї, Станіславі (нині м. Івано-Франківськ), Золочеві; у 1900 р. – 23, у 1910 р. – 61, у 1930 р. – 87).

1884 р. до товариства вступило 130 читалень та 2 церковні братства. Того ж року утворено «Комітет для читалень» (ним опікувалися В. Нагорний і К. Левицький). Незабаром такі само комітети організовано при тернопільській (Ол. Барвінський) та станіславівській (Є. Желехівський) філіях товариства. Якщо у 1891 році існувало лише 5 читалень, то вже у 1900 році їх налічувалося 924, а у 1909 році – 2185 [7, с. 213].

Сільські читальні «Просвіти» не діяли абияк, а мали чітко окреслені завдання. Про їх виконання вони звітували перед філією, до якої належали. Відтак звіти надходили до матірньої організації. Такі повідомлення робились у формі стандартної анкети, куди вносили відомості про кількість членів, провід, дохід і видатки, бібліотеку, різні культурні заходи, плани тощо. Окрім цього, читальні проходили ще й люстрації. У читальнях практикувалось читання вголос. Так, у Вовчищовичах згідно з повідомленням, пересічно збиралися 30 слухачів, у Волосткові тоді ж – 30–40, у Довгомостиськах – 15, у Дмитровичах-Конюшках – 20, у Дмитровичах 28 слухачів. Такі зібрання закінчувались обговоренням – слухачі «розводили над прочитаним гутірку» себто обговорення. У звіті з читальні у Дмитровичах записано, що «гутірка» тривала годину. Регулярність зібрань для читання вголос була різною – кожного вечора [16].

Завдяки ініціативі просвітянських активістів, сільські читальні стали осередками поширення знань, формування національної свідомості та збереження української культурної ідентичності. Вони відігравали ключову роль у пробудженні освітніх прагнень селянства й поступовому подоланні культурної ізоляції.

Читальні були базовими структурними одиницями Товариства «Просвіта». Їх створювали у містах, містечках і селах з ініціативи активістів та місцевої інтелігенції. Читальні ставали громадськими просторами, де читали книги, вели бесіди, проводили обговорення історичних подій, організовували виставки, святкування важливих дат.

У читальнях збирали кошти на придбання книг, агітаційну діяльність, організовували драматичні гуртки, хори, оркестри. Через них Товариство доносило українське слово до найширших верств населення. Саме у читальнях відбувалося формування світогляду українського селянина, який уперше мав можливість дізнатися про власну історію, культуру, героїв.

Завдяки ініціативі просвітянських активістів, сільські читальні стали осередками

поширення знань, формування національної свідомості та збереження української культурної ідентичності. Вони відігравали ключову роль у пробудженні освітніх прагнень селянства й поступовому подоланні культурної ізоляції.

Після прийняття нового статуту у 1891 році, діяльність товариства набула нового спрямування – «Просвіта» трансформувалася в освітньо-економічну структуру, що сприяло суттєвому зростанню мережі її осередків.

Після 1899 філії та читальні «Просвіти» брали безпосередню участь у заснуванні крамниць, Райффайзенівських кас на статутах «Красового союзу кредитового», шпихлірів (шпихлір – комора, житниця). Торгові, промислові, сільсько-господарські справи у товаристві вели 2 фахівці, які займались перетворенням кредитових кас на кооперативні. Для вирішення господарських справ товариство утримувало агронома, мандрівного вчителя господарства, люстратора та контролера всіх економічних установ. Член товариства Є. Желехівський брав участь в утворенні у Львові господарського товариства «Побратим». Подібне товариство за участю членів «Просвіти» засноване в м. Підгайці [6].

У 1891 році Товариство оновило свою програму, ввівши пріоритет національного виховання через систематичну культурно-освітню роботу. Було засновано мандрівні театри, народні університети, кооперативні курси, а також розпочато видання журналів та щоденних газет. Акцент робився на залученні молоді, селянства, робітників – тобто тих соціальних верств, які найбільше потребували національного самоствердження.

Національне виховання у діяльності «Просвіти» мало комплексний характер. Воно реалізовувалося через низку цілеспрямованих форм, що охоплювали всі соціальні верстви населення. Основною метою було пробудження в українців національної самосвідомості, гордості за свою історію, мову, традиції та культуру. Цей процес мав не тільки освітній, а й ідеологічний характер, спрямований на протидію асиміляційній політиці окупаційних режимів.

Починаючи з 1869 року, було закладено основу бібліотеки та архіву товариства «Просвіти», які в тогочасних умовах ставали справжнім осередком національного зібрання книжок. При товаристві працювали спеціально створені термінологічна та з підготовки підручників комісії. Було видано «Читанки для сільських людей» під назвою «Зоря» (тираж 2 000 примірників).

Фонди бібліотеки й архіву поповнювалися переважно завдяки пожертвам як мешканців Галичини, так і українців з Наддніпрянщини. Свої книги або навіть цілі особисті бібліотеки передали у дар такі видатні постаті, як Михайло Драгоманов, Кость Паньківський, Олександр Огоновський, Борис Грінченко та інші. У 1908 році відбулася реорганізація бібліотеки, внаслідок якої книжкові фонди поділили на дві частини: основну, що включала наукову літературу, та підручники – з доступнішою, популярною літературою. Також при бібліотеці почала функціонувати читальня.

З метою задоволення зростаючої потреби сільського населення в доступі до української літератури, товариство «Просвіта» впроваджувало різні форми бібліотечного обслуговування. Найефективнішою серед них виявилася організація так званих «мандрівних бібліотек». Їхні книжкові фонди формувалися переважно з літератури, наданої повітовими товариствами «Просвіти», а також із книжок, спеціально закуплених для цієї мети [5, с. 31–33].

Такі пересувні бібліотеки, що налічували від 10 до 50 примірників, систематично переміщувалися від одного просвітянського осередку до іншого, забезпечуючи книгообіг у регіонах із недостатнім доступом до стаціонарних бібліотек. У деяких випадках мандрівні бібліотеки досягали населених пунктів, у яких осередків «Просвіти» не існувало взагалі. У кожному селі або містечку бібліотека затримувалася на кілька місяців, що дозволяло місцевому населенню ознайомитися з українською літературою і сприяти формуванню національної свідомості [11, с. 63].

Окрім бібліотеки та архіву, «Просвіта» також започаткувала створення власного музею. Проте процес наповнення музейної колекції відбувався вкрай повільно, і лише впродовж 1880-х років заклад набув більш завершеного вигляду. У музеї зберігалися зібрання монет, різноманітні старожитності зокрема культові предмети, музичні інструменти, етнографічні експонати, а також портрети та художні твори. На початку ХХ століття музей було ліквідовано: частину його колекцій передали до Національного музею, а решту – до музею при Науковому товаристві імені Шевченка.

Вагоме місце в діяльності сільських читалень займала аматорська художня самодіяльність. Силами місцевих аматорів організовувалися театральні вистави, культурно-просвітні вечори, присвячені Тара-

сові Шевченку та Маркіяну Шашкевичу, проводилися вечорниці, створювалися хори та оркестри [15, с. 138]. Сільські мистецькі колективи нерідко виступали не лише у своїх громадах, але й виїжджали до сусідніх повітів і сіл з концертними програмами.

Крім культурної діяльності, при читальнях функціонували вечірні школи для неписьмених, організовувалися різноманітні курси, спрямовані на підвищення освітнього рівня населення. Водночас товариство «Просвіта» активно сприяло розширенню мережі навчальних закладів для дітей селянського походження. У результаті цих зусиль молодь із сільських громад отримувала доступ до освіти та національного виховання, що стало важливим чинником формування української національної ідентичності.

Використання театру як виховного засобу мало глибоке значення. Вистави на теми з української історії, п'єси Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Івана Франка формували в глядачів уявлення про боротьбу українців за свободу. Мандрівні театри «Просвіти» здійснювали постановки в найвіддаленіших селах, де не було навіть базової школи.

Глядач ставав учасником процесу національного відродження. Через живе слово, музику, емоцію до нього доходило те, чого не могла дати навіть книга – гордість за своє походження. Поширенням було поєднання вистав із лекціями, читанням патріотичних віршів, історичними доповідями.

Особливу увагу «Просвіта» приділяла книговиданню. Метою було забезпечити народ доступною україномовною літературою. Видавалися брошури про історію України, оповідання, байки, релігійна література, підручники. Поширення таких видань відбувалося через розгалужену мережу читалень і книгарень.

Одним з популярних жанрів стала біографічна література – життєписи Тараса Шевченка, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи. Книжки оформлювалися просто, доступно, мали накладі від 1000 до 10 000 примірників. Це була справжня революція в масовій освіті українців.

Діяльність товариства «Просвіта», спрямована на підвищення освіченості народу, визначалася ключовими напрямками, серед яких особливе місце займала видавнича діяльність. Через доступні й корисні книги просвітяни прагнули пробудити в русинах свідомість, спонукати їх до активної участі в суспільному житті та усвідомлення потреби боротьби за краще майбутнє. Тематика видань була різноманітною та визнача-

лася уявленнями народів про актуальні потреби галицьких русинів і можливі шляхи їх розвитку. Основну увагу приділяли історичним темам, економічним та господарським питанням. Окрім того, друкували художню літературу, релігійні книги, практичні медичні поради, а також матеріали, що знайомили читачів з юридичними знаннями [3, с. 49–57].

Упродовж понад п'ятдесяти років діяльності товариство «Просвіта» випустило 348 популярних книжок. Серед них було 88 оповідань, 52 видання з історико-географічною тематикою, 42 – присвячені економіці та господарству, 28 – природничим і медичним знанням, 22 – юридичним питанням, 31 – релігійно-моральній тематиці, а також 3 книжки на військову тематику. Окремо слід згадати 41 збірку, що містила матеріали на різні теми, а також таку ж кількість календарів.

Важливо зазначити, що з кінця 1870-х років почали друкувати так звані «членські книжечки», які надсилалися членам організації за рахунок їхніх внесків. Упорядниками календарів та авторами книжок були знані й обдаровані письменники та вчені, серед яких – Олександр Партицький, Юрій Федькович, Юліан Романчук, Кость Паньківський, Кость Левицький, Іван Франко, Гнат Хоткевич та багато інших.

У 1904 році товариство започаткувало серію видань під назвою «Руська писемність», яка згодом отримала нову назву – «Українське письменство». До цієї серії увійшли твори Івана Котляревського, Петра Гулака-Артемовського, Євгена Гребінки, Григорія Квітки-Основ'яненка, Миколи Костомарова, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Степана Руданського, Сидора Воробкевича, Миколи Устияновича та інших класиків.

Починаючи з 1907 року, «Просвіта» започаткувала випуск серії «Просвітні листки», орієнтованих на широку аудиторію, а з 1908 року – серії «Господарська бібліотека» [9, с. 129].

Для молоді та сільської інтелігенції організовувалися вечірні курси, недільні школи, лекції з історії, географії, української мови. Такі заходи мали не лише просвітницьку, але й політичну функцію – підготовку свідомих громадян. Особлива увага приділялася вихованню молоді – через гуртки, самодіяльність, літні табори.

Поширеним форматом були вечори пам'яті Шевченка, свята української мови, обговорення політичної ситуації на основі газет. Такий підхід допомагав формувати критичне мислення, громадянську активність і повагу до власної культури.

Однією з головних рушійних сил діяльності «Просвіти» були представники української інтелігенції. Вони не лише ініціювали створення місцевих осередків, а й брали безпосередню участь в організації навчання, написанні підручників, редагуванні газет, театральних виступах.

Шкільні вчителі, які симпатизували ідеям «Просвіти», були ключовими фігурами в поширенні національного виховання. Вони не лише викладали в школах, а й організовували позашкільні гуртки, курси, навчання дорослих. Саме вчителі часто виступали ініціаторами відкриття читалень, драматичних гуртків, ведення хроніки громади.

Навіть у складних умовах, коли офіційна програма не передбачала вивчення української мови чи історії, вчителі знаходили способи позакласного впливу. Збереглися численні свідчення, коли шкільні підручники доповнювалися саморобними текстами українських авторів.

Українські священники, особливо греко-католицькі в Галичині, підтримували «Просвіту», бо бачили в її діяльності не лише освітню, а й моральну місію. Багато церковних діячів самі писали популярні книжки, виступали з проповідями про національні обов'язки, підтримували театральні й освітні ініціативи. Храми часто ставали центрами духовно-культурного життя громади.

Священники використовували амвони для закликів до збереження рідної мови, традицій, родинних цінностей. Через особистий авторитет вони мали вплив на селянську громаду, схилиючи її до участі в діяльності «Просвіти» [10, с. 25–29].

Просвітянська діяльність дала поштовх до глибоких трансформацій у світогляді українців. Якщо на початку ХХ століття більшість українського селянства сприймала себе лише як мешканців «окраїн імперії», то під впливом просвітянських ініціатив почала формуватися національна ідентичність.

Читальні, лекції, вистави та видання українською мовою дозволяли звичайним селянам уперше побачити, що українська мова – не «сільська говірка», а повноцінна мова культури, освіти й наукової думки. Через популярні біографії національних героїв – Шевченка, Хмельницького, Мазепи – формувалося історичне мислення, прив'язане до українських контекстів, а не до імперських наративів.

У середовищі молоді, учнів та ремісників розвивався інтерес до політичного життя, ідеї національного самоврядування, соціальної справедливості, мови як основи державності.

«Просвіта» фактично здійснила те, що пізніше назвуть «національним пробудженням», перевівши абстрактне «українство» в площину особистої громадянської відповідальності.

Чимало учасників національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. вийшли саме з середовища «Просвіти». Вони були не лише освіченими, а й ідейно переконаними у праві українців на власну державу. У цьому контексті «Просвіта» не лише зберігала національну пам'ять, а й виховувала лідерів для майбутніх революційних змін.

Історично українські землі були поділені між двома імперіями – Російською та Австро-Угорською – з різною політикою щодо українського питання. Це зумовило певну різницю в діяльності просвітянських ініціатив.

У Галичині та на Буковині Товариство «Просвіта» мало офіційний статус і відносно широку свободу дій. Завдяки цьому структура товариства була формалізованою, централізованою, мала статут, членські внески, друковані органи.

До 1914 року у Західній Україні діяло понад 3000 читалень, десятки друкарень, театрів, освітніх курсів. Було організовано жіночі гуртки, молодіжні організації («Сокіл», «Січ»), кооперативні об'єднання. «Просвіта» фактично стала паралельною системою народної освіти.

На підросійській Україні (особливо в Києві, Харкові, Полтаві) діяльність українських організацій обмежувалася жорсткою цензурою. «Просвіта» тут мала змінювати назви, діяти через легальні школи, клуби, товариства, що маскували україноцентричні цілі [13, с. 64–74].

Наприклад, у Харкові українські активісти відкривали клуби «любителів історії» або «літературні вечори», де під виглядом універсальних тем звучала українська поезія, театральні уривки, історичні доповіді. Цензура обмежувала обсяг україномовної літератури, але не могла повністю зупинити рух.

Попри утиски, саме в Наддніпрянській Україні на межі століть зароджувалося покоління майбутніх політичних діячів УНР, які вирости в середовищі самодіяльних українських ініціатив, натхненних ідеалами просвітництва.

Висновки. Діяльність Товариства «Просвіта» стала ключовим чинником формування української національної свідомості в умовах колоніального гноблення. Через освіту, культуру, книговидавництво, театр та громадську активність «Просвіта» формувала нову генерацію свідомих українців. Національне виховання реалізовувалося системно та інклюзивно, охоплюючи як дітей і молодь, так і дорослих селян, робітників, жінок. Це виховання опиралося на три стовпи: мову, історичну пам'ять і культуру. Відмінності між західноукраїнською і східноукраїнською моделлю «Просвіти» були спричинені різними політичними умовами. Проте в обох випадках товариство зуміло адаптуватися і доносити ідеї національної гідності.

Просвітянська спадщина залишається актуальною сьогодні, адже в умовах сучасних викликів – повномасштабного вторгнення РФ, інформаційної агресії – ідеї народної просвіти, ідентичності та культури знову стають стратегічними для виживання нації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виникнення та основні етапи розвитку товариства «Просвіта». Новітня історія «Просвіти» URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10167/>
2. Герман О. Товариства «Просвіти» як обереги культурно-освітньої спадщини. О. Герман, В. Гринчуцький. *Культурне відродження в Україні* : монографія / за ред. Т. О. Сіласвої. Львів, 1993. С. 177–190.
3. Глаголюк В. Українська видавнича справа і «Просвіта». *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика* : зб. наук. пр. редкол.: Б. Потятиник (голов. ред.) та ін.. Львів, 2015. Вип. 40. С. 49–57.
4. Ковба Ж. М. «Просвіта» – світло, знання, добро і воля українського народу. Дрогобич : Відродження, 1993. 128 с.
5. Кунанець Н. Мандрівні бібліотеки товариства «Просвіта» Галичини (перша половина XX ст.) / Н. Кунанець. *Бібліотечна планета*. 2005. № 1. С. 31–33.
6. Львівське товариство Просвіта. URL: https://esource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=
7. Нарис історії «Просвіта». Р. Іваничук та ін. Львів; Краків; Париж, 1993. 232 с.
8. Пащук В. Товариство «Просвіта» – започаткування діяльності (1868–1870). *Народознавчі зошити*. 2020. № 3. С. 695–713.
9. Перський С. Популярна історія Товариства «Просвіта». Львів, 1932. 268 с.
10. Рудянин І. П. Участь греко-католицьких священиків у роботі громадських організацій Східної Галичини у XIX – на початку XX ст. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки / ВНУ ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2008. № 11: Історичні науки. С. 25–29.
11. Савчук Б. Волинська «Просвіта». Рівне: Видавнича фірма «Ліста», 1996. 154 с.

12. Середяк А. Діяльність Товариства «Просвіта» в 1868–1914 рр. *Нарис історії «Просвіти»* / за ред. Р. Іваничук. Львів; Краків; Париж, 1993. С. 18–41.
13. Середяк А. Товариство «Просвіта» за межами Галичини. *Нарис історії «Просвіти»* / за ред. Р. Іваничук. Львів; Краків; Париж, 1993. С. 64–74.
14. Чепіль М. Книга як засіб формування національної свідомості дітей і молоді у діяльності «Просвіти» (1868–1939). *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Вип. 3. Івано-Франківськ, 2000. С. 156–165.
15. Чуприна В. Біла Н. Культурно-освітня діяльність «Просвіти» та українських політичних партій в селах Галичини (кінець ХІХ–початок ХХ ст.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр.* Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. С. 138–144.
16. Що читали у читальнях Просвіти URL: <https://zbruc.eu/node/77746>